

# Hindringer og mulige løsninger for å ta i bruk vannmiljøtiltak i jordbruksdominerte nedbørfelt

Av Caroline Gundersen Enge, Ingrid Nesheim, Anne-Grete Buseth Blankenberg, Dominika Krzeminska

Caroline Gundersen Enge (M.Sc) er forsker ved Norsk institutt for Vannforskning (NIVA), seksjon Vann og Samfunn.

Ingrid Nesheim (Ph.D) er seniorforsker ved Norsk institutt for Vannforskning (NIVA), seksjon Vann og Samfunn.

Anne-Grete Buseth Blankenberg (M.Sc) er seniorforsker ved NIBIO, divisjon for miljø og naturressurser, avdeling Hydrologi og vannmiljø.

Dominika Krzeminska (Ph.D) er forsker ved NIBIO, divisjon for miljø og naturressurser, avdeling Jord og arealbruk.

## Summary

*Natural and small water-retention measures in agriculture dominated areas: Possible barriers to uptake and solutions.* Agriculture is facing multiple challenges related to water quality and quantity, such as erosion, nutrient runoff, flooding and drought. These challenges will be further intensified by climate change. Reduced tillage, grassed waterways, buffer zones, small, constructed wetlands, sedimentation ponds, and grass/no tillage on erosion or flood exposed areas, are all examples of measures that can contribute to the retention of water, soil/sediments and nutrients. Existing regulations and incentives support the uptake of environmental measures in agriculture, but there are still barriers to implementation. Potential barriers and solutions were mapped in a survey among representatives of national authorities, regional and river sub-basin authorities as well as other experts in the South-East of Norway. Results show that administrative challenges, such as extensive application processes, low cost-benefit for the farmer and voluntary measures are perceived as

barriers. Potential solutions suggested by the informants include better financing arrangements, informal training and knowledge sharing, as well as simplified bureaucracy.

## Sammendrag

Jordbruket står overfor en rekke utfordringer knyttet til vannkvalitet og -kvantitet, som erosjon, avrenning av næringsstoffer, flom og tørke. Disse problemene vil øke med klimaendringene. Redusert jordarbeiding, grasdekte vannveier i dråg, grasdekte kantsoner, fangdammer, sedimentasjonsdammer og gras/ingen jordarbeiding på arealer utsatt for flom og erosjon er eksempler på tiltak som kan hindre avrenning av jord, vann og næringsstoffer. Til tross for flere forskrifter og virkemidler for vannmiljøtiltak i jordbruket, finnes det hindringer som gjør at tiltak ikke gjennomføres i tilstrekkelig grad. En spørreundersøkelse om mulige hindringer og løsninger ble gjennomført blant informanter ved blant andre nasjonale og regionale myndigheter, samt vannforvaltningen tilknyttet

vannområdene Morsa og PURA Sørøst-Norge. Resultatene viser at både administrasjon (skjemaer og tidkrevende søknadsprosesser), lav kost-nytte for bonden og frivillige tiltak oppfattes som hindringer for å ta i bruk vannmiljøtiltak i jordbruket. Informantene foreslår blant annet bedre finansieringsordninger, uformell opplæring gjennom praktiske demonstrasjoner og kunnskapsdeling, samt forenklet byråkrati som mulige løsninger.

## Innledning

Matproduksjon er avhengig av rent vann og stabil vanntilgang. I lys av politiske mål om økt matproduksjon (Meld. St. 11 (2016–2017); Meld. St. 11 (2023–2024)) er det enda viktigere å ta i bruk tiltak for et tilpasningsdyktig, ressurseffektivt og bærekraftig jordbruk. Mer ekstremvær med hendelser som styrtregn, flom og tørke kan redusere produktiviteten i jordbruket og øke utfordringer med overflatevann, samt tap av matjord og næringsstoffer. Avrenning av jord, næringsstoffer og andre forurensninger som plantevernmidler fra jordbruket kan medføre redusert vannkvalitet, algevekst og negativ påvirkning på økosystemer (Bye m.fl., 2020; Grizzetti m.fl., 2017).

Store deler av Oslofjorden har moderat økologisk tilstand og dårlig kjemisk tilstand (Klima- og miljødepartementet, 2021; Staalstrøm m.fl., 2022). Fjorden er påvirket av menneskenes aktiviteter, og ulike sektorer må jobbe sammen for å redusere utslippene (Klima og miljødepartementet, 2021). Data fra vann-nett viser at avrenning fra landbruk, sammen med utslipp fra kommunalt avløp og avløp i spredt bebyggelse står for de største påvirkningene på Oslofjorden (Klima- og miljødepartementet, 2021). I de sentrale jordbruksområdene innenfor vannregion Glomma i Sørøst-Norge viser tiltaksanalyser fra 2019 (Kværnø m.fl., 2019) at 20–80 prosent av tilførselene av totalfosfor kommer fra jordbruket. I beregninger gjort av NIVA og NIBIO er jordbruket den største kilden til nitrogen med 39 prosent av de totale tilførselene til Ytre Oslofjord (Staalstrøm m.fl., 2022). Samtidig viser resultater fra miljøovervåkingen, for

eksempel i Morsa vannområde, at innsats og gjennomføring av vannmiljøtiltak har positiv effekt på vannkvaliteten (Skarbøvik m.fl., 2023). Til tross for en rekke juridiske og økonomiske virkemidler for å iverksette miljøtiltak i jordbruket, viser miljøovervåkingen at tiltaksgjennomføringen ikke er tilstrekkelig (Klima- og miljødepartementet, 2019). Det er derfor viktig å forstå bedre hvordan vi kan bidra til flere vannmiljøtiltak i regionen. For å oppnå økt tiltaksgjennomføring, er det viktig å identifisere hindringer for å ta tiltakene i bruk og å adresse relevante løsninger.

Prosjektet OPTAIN<sup>1</sup> har som mål å øke kunnskapen om hvilke tiltak som er mest effektive for å holde tilbake vann, jord og næringsstoffer i små, jordbruksdominerte nedbørfelt. Prosjektet adresserer hvordan tiltak kan gjøres mer kostnadseffektive og modellerer hvordan klimaendringer påvirker effekten av tiltakene (figur 1). Prosjektet har 14 studieområder i 12 europeiske land.<sup>2</sup> Nedbørfeltet til Kråkstadelva, som er en del av Vansjø-Hobølvassdraget, er det norske studieområdet.<sup>3</sup> Nedbørfeltet ligger i Morsa og PURA vannområder i vannregion Glomma.

Denne artikkelen presenterer resultater fra en spørreundersøkelse blant representanter fra norsk forvaltning og andre med god kjennskap til problemstillingen om lovverk og virkemidler som påvirker gjennomføring av vannmiljøtiltak, samt om hindre for at tiltakene blir tatt i bruk og mulige løsninger. Representanter fra lokalt-, regionalt- og nasjonalt nivå ble intervjuet. Den norske casestudien ser særlig på tiltakene redusert jordarbeiding, fangvekster, grasdekte vannveier i dråg (forsenkinger på jordet der det kan samle seg vann (NIBIO, 2023)), grasdekte kantsoner i eng, fangdammer og fordryningsdammer i skog, men spørreundersøkelsen handlet om gjennomføring av ulike vannmiljøtiltak generelt. Tilsvarende spørreundersøkelser ble gjennomført av forskere i alle landene i

<sup>1</sup> OPTAIN (Optimal strategies to retain and re-use water and nutrients in small agricultural catchments) er finansiert av EU-programmet Horizon 2020. <https://www.optain.eu/>

<sup>2</sup> Belgia, Italia, Latvia, Litauen, Norge, Polen, Slovenia, Sveits, Sverige, Tsjekkia, Tyskland, Ungarn.

<sup>3</sup> <https://www.NIBIO.no/prosjekter/OPTAIN>



Figur 1. OPTAIN-prosjektet studerer blant annet hvordan klimaendringer spiller en rolle for effekt av utvalgte vannmiljøtiltak i studieområdene. Kilde: A-G. B. Blankenberg.

prosjektet, og resultatene er publisert i en prosjektrapport (Glavan m.fl., 2022). Vi tar her utgangspunkt i resultatene fra den norske spørreundersøkelsen, men med enkelte referanser til funn på tvers av casestudiene.

## Relevant lovgivning og tilgjengelige virkemidler for vannmiljøtiltak i studieområdet (Oslo og tidligere Viken<sup>4</sup> fylker)

En rekke norske lover, forskrifter, strategidokumenter og veiledere på ulike forvaltningsnivåer adresserer avrenning fra jordbruk og spesifiserer virkemidler for vannmiljøtiltak i jordbruket (Platjouw, Nesheim og Enge, 2023). I det videre gis en kort oversikt over de viktigste typene tiltak og tilhørende lovverk og virkemidler (Lover og forskrifter beskrives ytterligere i vedlegget).

På nasjonalt nivå er Vannforskriften sentral for organiseringen av vannområder og vannforvaltningen generelt. Den spesifiserer også tiltaksprogram og overvåking av elver og vassdrag. Vannressursloven stiller krav til kantvegetasjon langs vassdrag.<sup>5</sup> Plan- og bygningsloven slår også fast at det skal tas spesielt hensyn til natur- og kulturmiljø langs sjø og vassdrag (NVE, 2023). Videre spesifiserer forskrifter med hjemmel i Jordloven minstekrav for bredden på vegetasjonssoner mot vassdrag. Jordloven med

forskrifter er også viktig fordi den åpner for regionale bestemmelser og økonomiske tilskudd til vannmiljøtiltak og hensyn til særlige naturverdier.

Nasjonalt miljøprogram (NMP) gir føringer og mål for klima og miljø i jordbruket på nasjonalt, regionalt og kommunalt nivå (Landbruksdirektoratet, 2022). NMP legger også rammen for regionale miljøprogram (RMP), en ordning som gir mulighet til å tilpasse tilskuddsordninger til miljøtiltak med krav og vilkår til ulike regionale driftsforhold og miljøutfordringer. RMP utarbeides i hvert fylke og omfatter en «meny» av ulike tilskuddsordninger for blant annet å bevare av kulturlandskap, fremme biologisk mangfold og redusere utslipp til luft og avrenning til vann forårsaket av jordbruksdrift. RMP vedtas hvert fjerde år av statsforvalterne i hvert fylke i samarbeid med regionale bondelag og bonde- og småbrukarlag. Hovedmålene i gjeldende RMP for studieområdet er «å begrense erosjon og avrenning av jord, næringsstoffer og plantevernmidler fra jordbruksarealer for å bidra til god økologisk tilstand i vannforekomstene» (Statsforvalteren i Oslo og Viken, 2023). Blant tiltakene mot avrenning av næringsstoffer som støttes av regionalt miljøtilskudd i studieområdet i perioden 2023-2026 er: ingen jordarbeiding om høsten, samt på flomutsatte arealer; fangvekster; grasdekte vannveier og grasstriper i åker; gras på arealer utsatt for flom og erosjon, grasdekt kantsone i åker og fangdam (Statsforvalteren i Oslo og Viken 2023, s. 34).

I tillegg til frivillig tiltaksgjennomføring, er det også innført regionale miljøkrav i jordbruket.

<sup>4</sup> Viken fylke (2020-2024) som bestod av Akershus, Buskerud og Østfold fylker ble oppløst januar 2024.

<sup>5</sup> De ulike forskriftene og veilederne bruker litt ulike begreper. I Nasjonalt miljøprogram (Landbruksdirektoratet, 2022) heter det «vegetasjonssoner mot vann» eller kantvegetasjon. I RMP heter det kantsoner, mens lovverket referer til begreper som buffersoner, kantvegetasjon, vegetasjonsbelte eller vegetasjonssone.

Disse ble i 2023 samlet i én felles forskrift for Akershus, Buskerud, Oslo og Østfold<sup>6</sup> med hjemmel i Jordloven. Miljøkravene er utformet av statsforvalteren og gjelder for «nedbørfelt der vannforekomstene påvirkes av erosjon og avrenning fra jordbruksarealer slik at de ikke oppfyller vannmiljømålet, eller der miljøkrav er nødvendig for å opprettholde vannmiljømålet, fulldyrka jordbruksarealer og driftsformer med erosjonsfare, eller som drenerer dit det er utfordringer med vannmiljømålene». (Forskrift om regionale miljøkrav i jordbruket, Østfold, Buskerud, Oslo og Akershus og Gran kommune, Innlandet, 2024). Det stilles blant annet krav til bufferoner langs vassdrag og ingen jordarbeiding om høsten i erosjonsutsatte drag og flomutsatte arealer.

På lokalt nivå gir den nasjonale forskriften om tilskudd til spesielle miljøtiltak i jordbruket (SMIL) gårdbrukere mulighet til å søke om tilskudd til tiltak blant annet for å redusere utslipp og avrenning, samt å ivareta naturmangfold. SMIL-midlene fordeles til kommunene av statsforvalteren i tråd med RMP, slik at kommunene videre kan tildele midler og prioritere tiltak rettet mot lokale utfordringer og miljømål.

I tillegg til forskrifter og støtteordninger, er veiledere for tiltak også viktige virkemidler. For eksempel Veileder for miljø- og klimatiltak i landbruket (NIBIO, 2024), finansiert av Landbruksdirektoratet og utarbeidet av NIBIO, som beskriver de ulike tiltakene og jevnlig oppdateres med ny informasjon.

## Materiale og metode

OPTAIN-prosjektet handler om tiltak for å holde tilbake vann og/eller næringsstoffer i landskapet i landbruksområder. Slike naturlige tiltak kjennetegnes ved at de støtter grønn infrastruktur og bidrar til miljømål som beskyttelse av naturmangfold og naturrestaurering (NWRM, 2024). I artikkelen bruker vi det generelle begrepet «vannmiljøtiltak», som også brukes blant annet i RMP (Statsforvalteren i Oslo og Viken, 2023). Noen av tiltakene kan også omtales som naturbaserte løsninger.

<sup>6</sup> Opprinnelig FOR-2022-12-06-2182, Forskrift om regionale miljøkrav i jordbruket, Oslo og Viken

Intervjuene ble gjennomført våren 2022, med utgangspunkt i et omfattende spørreskjema utarbeidet i OPTAIN-prosjektet om hindringer og løsninger for økt tiltaksgjennomføring. Spørreskjemaet ble oversatt til norsk og tilpasset norsk kontekst av casestudie-leder (NIBIO). Spørsmålene omfattet blant annet informantenes syn på virkemidler, samt hindringer, utfordringer og mangler for gjennomføring av vannmiljøtiltak for redusert avrenning av vann og næringsstoffer i jordbruksområder, og på løsninger.

Informantene ble bedt om å rangere forhåndsdefinerte kategorier av hindringer og løsninger på en skala fra 0 (ingen påvirkning) til 7 (svært stor påvirkning). Følgende mulige årsaker til manglende gjennomføring av vannmiljøtiltak (hindringer) ble presentert: (i) komplisert å gjennomføre tiltakene i praksis, (ii) lav kostnytte (direkte og indirekte kostnader ved å gjennomføre tiltaket), (iii) administrative hindringer (søknadsprosesser og skjemaer for økonomisk støtte, tillatelser, ol.), (iv) manglende kommunikasjon (informasjon om tiltak, muligheter for støtte ol.), (v) tiltak er frivillige (ikke lovpålagt krav), (vi) kontroll- /inspeksjonssystem for gjennomføring av tiltak, (vii) grunneierforhold (om man eier eller leier jord). For å rangere og adressere potensielle løsninger på svak eller ikke tilstrekkelig tiltaksgjennomføring, ble følgende kategorier presentert: (i) økonomisk støtte til tiltaksgjennomføring, (ii) forenklet byråkrati og administrasjon, (iii) kontroll/inspeksjon av gjennomføringsgrad av tiltak, (iv) nødvendige tillatelser til gjennomføring av tiltak og kontroll av disse, (v) formell utdanning og opplæring (for eksempel for rådgivere, kommuner, bønder), (vi) uformell utdanning og opplæring (praktiske demonstrasjoner, workshop for ulike brukere), (vii) digital informasjonsdeling (via f.eks. nettsider, apper). I tillegg inkluderte spørreskjemaet en «annet»-kategori med mulighet til å fylle inn egne svar. For alle kategoriene ble informantene oppfordret underveis i intervjuet til å dele erfaringer og historier for å begrunne sine holdninger og perspektiver. De kvalitative svarene er også grunnlag for resultater og diskusjon i denne artikkelen.

Informantene på lokalt og regionalt nivå ble valgt med utgangspunkt i det norske studieområdet. Det ble lagt vekt på å inkludere informanter fra både landbruks- og miljøsektoren. Totalt ble 13 personer i forvaltningen intervjuet: vannområdene Morsa og PURA (lokalt); daværende Statsforvalteren i Oslo og Viken og Viken fylkeskommune (regionalt); Miljødirektoratet og Landbruksdirektoratet (nasjonalt). Intervjuene ble gjennomført digitalt med to forskere i prosjektet til stede og varte fra tre til seks timer - for enkelte fordelt på flere møter. Alle informantene fikk tilsendt spørsmålene og svarene i etterkant, med mulighet til å gjøre endringer og eventuelle tilføyinger. Resultatene reflekterer informantenes synspunkter og perspektiv. Det relativt lave antallet informanter på de ulike administrative nivåene gir ikke mulighet til å generalisere funn basert på sektor eller administrativ tilhørighet. Vi fokuserer derfor mer på de kvalitative svarene.

Intervjuene i de andre casestudiene i OPTAIN-prosjektet ble gjennomført av forskere ved institusjoner i de respektive landene. Til sammen ble 144 informanter intervjuet. I teksten viser vi til relevante resultater fra de andre casestudiene (se også Glavan m.fl., 2022). Vi diskuterer også funnene fra den norske spørreundersøkelsen i lys av annen litteratur på området, for eksempel Skaalsveen m.fl. (2022), Bechmann og Veidal (2020).

## Resultater

### Hindringer for gjennomføring av vannmiljøtiltak

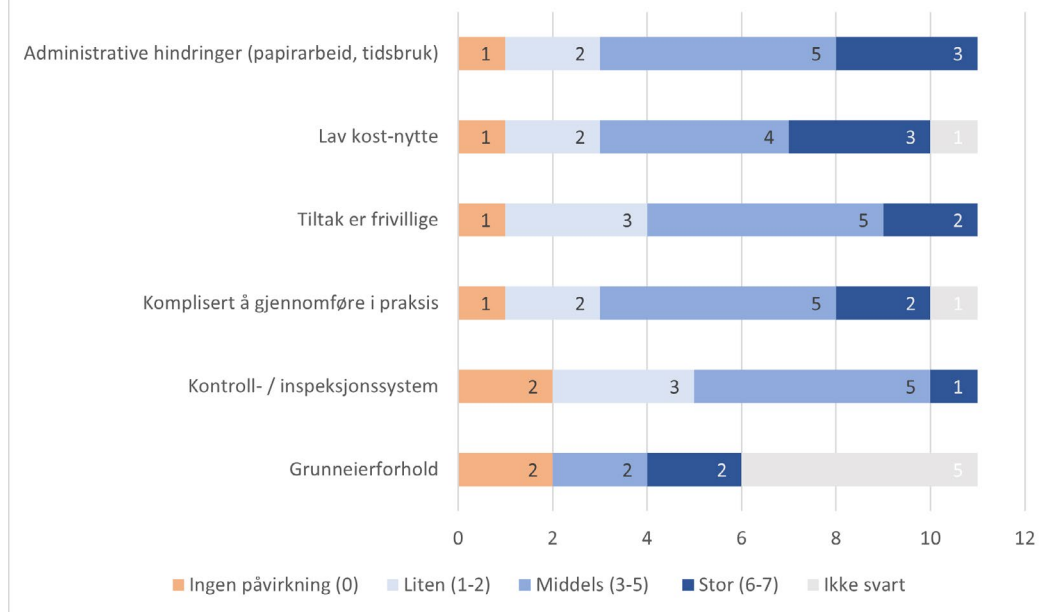
Resultater fra intervjuene indikerer at administrative forhold (søknader, tidsbruk) og lav-kost nytte for bonden anses som viktige hindringer for å gjennomføre vannmiljøtiltak. Intervjuene viser at frivillige tiltak anses som en hindring og at noen tiltak oppleves som kompliserte å gjennomføre i praksis. Vurderingene av de ulike typene hindringer er vist i figur 2. På tvers av casestudiene i OPTAIN-prosjektet ble lav kost-nytte og administrative hindringer også fremhevet som viktige, men ellers varierer svarene for de andre kategoriene. Flere av de norske

informantene mente system for kontroll/inspeksjon ikke har så stor påvirkning, og manglende kommunikasjon ble av flere ansett å ha middels eller ingen påvirkning. Grunneierforhold ble vurdert som viktig av to, mens like mange mente det hadde ingen påvirkning og flertallet unnlot å svare på dette. Synet på grunneierforhold er også den største forskjellen mellom de andre landene i prosjektet. Det kan ha sammenheng med at gårdbrukere i Norge i større grad eier sin egen jord (Løvberget og Rognstad, 2021). Selv om andelen leietakere øker også i Norge, er den fortsatt lavere enn i mange europeiske land der andre eierforhold dominerer (Eurostat, 2024; Eder, m.fl., 2021). Under ser vi nærmere på de kategoriene som ble ansett å representere de viktigste hindringene for gjennomføring av vannmiljøtiltak og presenterer kvalitative resultater fra undersøkelsen.

**Administrative hindringer**, definert som tidkrevende søknadsprosesser og skjemaer, ble vurdert av flest informanter som en stor eller middels stor hindring for tiltaksgjennomføring (figur 2). Det ble påpekt av flere at forvaltningen og lovverket er fragmentert, og at man må forholde seg til mange myndigheter med ulike regelverk og oppdrag. En informant ga som eksempel tiltaket fangdammer og krav til godkjenning hos flere instanser som statsforvalteren, fylkeskommunen og NVE før iverksetting. En annen informant fortalte en historie om en fangdam som ikke ble gjennomført fordi «det ble så mye papirarbeid». Flere kommuniserte at selv om mange tiltak er relativt godt kjent og kommunisert ut til gårdbrukerne, er tiden og administrasjonen som kreves fortsatt høy i forhold til tilskuddene man kan få kompensert. Også i de andre europeiske casestudiene forklarte informanter om krevende administrasjon, og i flertallet av casestudiene er administrasjon for å få tilskudd til gjennomføring rangert blant de tre viktigste hindringene.

**Lav kost-nytte**, i betydning direkte og indirekte kostnader for gårdbrukeren eller grunneieren som iverksetter tiltaket, ble vurdert til å være den nest viktigste hindringen for tiltaksgjennomføring (figur 2). En rekke vannmiljø-

## Vurderinger av hindringer for iverksetting av vannmiljøtiltak



Figur 2. Figuren viser hvordan informantene vurderte effekten av ulike typer hindringer på gjennomføringen av tiltak blant sluttbrukere fra 0 til 7, her slått sammen i kategoriene ingen påvirkning (0), liten påvirkning (1-2), middels påvirkning (3-5), stor påvirkning (6-7). N=13.

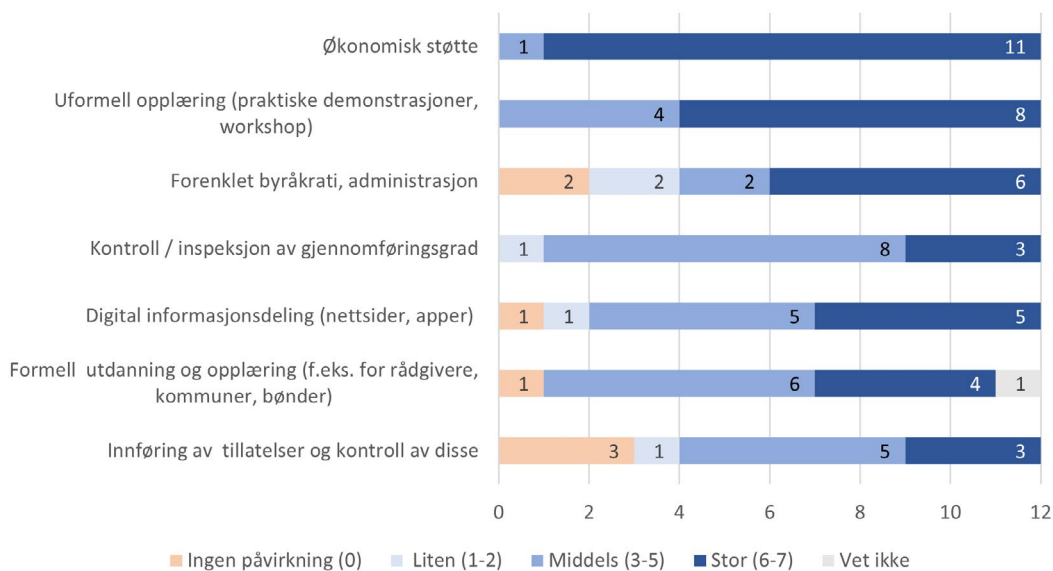
tiltak kompenseres med støtte fra RMP og SMIL, men flere informanter påpekte at denne støtten ikke nødvendigvis dekker ekstra ulemper og kostnader for gårdbrukeren. Tiltakene kan medføre ekstra arbeid, behov for utstyr og maskiner eller vedlikeholdskostnader, samtidig som de kan redusere avlinger og inntekt ved at det produktive arealet blir mindre. En informant sa: «Det lønner seg for lite å være miljøvennlig bonde». En informant mente at støtteordningene ikke dekker utgiftene, fordi de ikke stiger like raskt som den generelle prisutviklingen. En annen kalte det en «mismatch» mellom tiltakene miljømyndighetene ønsker gjennomført og budsjettene som bevilges til å gjennomføre dem. Generelt i alle de andre europeiske casestudiene ble lav kost-nytte også fremhevet som den viktigste eller nest viktigste hindringen av informantene.

**Frivillige tiltak**, definert som ikke lovpålagte tiltak - altså at tiltakene er frivillige å gjennom-

føre, ble også ansett som en årsak til lavere gjennomføringsgrad. Et eksempel på at frivillige tiltak som virkemiddel alene ikke er nok som ble nevnt, var en ordning fra 2009-2013 med krav om 60 prosent overvintring i stubb og tilskudd i alle erosjonsklasser, samt miljøavtaler i Vansjø-området. Ordningen førte til at andelen arealer med overvintring i stubb – altså ingen jordarbeiding om høsten - økte. Da kravet og tilskuddet ble fjernet igjen, gikk andelen arealer der tiltaket ble gjennomført betydelig ned (Bechman m.fl., 2022). Andre informanter mente at lovverket i seg selv i stor grad er tilstrekkelig, at det ikke er behov flere lovpålagte tiltak, og at «hovedproblemet er manglende ressurser til administrasjon og finansiering (tiltakspotten)». Flere påpekte at krav eller pålegg om tiltak må være en del av en virkemiddepakke som omfatter økonomisk støtte i sammenheng med informasjon og rådgivning. En informant mente det fortsatt er for lite bevissthet om hvorfor tiltakene



## Mulige løsninger for økt implementering av vannmiljøtiltak



Figur 3. Figuren illustrerer informantens svar på spørsmål om hvordan lovgivning og virkemidler kan forbedres for økt gjennomføring av vannmiljøtiltak blant sluttbrukere fra 0 til 7, her slått sammen i kategoriene ingen påvirkning (0), liten påvirkning (1-2), middels påvirkning (3-5), stor påvirkning (6-7). En av de 13 informantene svarte ikke på dette spørsmålet. N=12.

er nødvendige, og hvilken effekt de har på produksjonen i jordbruket.

**Komplisert gjennomføring**, at selve gjennomføringen av enkelte typer tiltak er krevende, ble vurdert av flere som en middels eller stor hindring. Eksempler som ble nevnt på tiltak som er kompliserte å gjennomføre, er tiltak som presisjonsgjødsling og direktesåing, som gjerne krever ekstra utstyr eller maskiner. Et annet eksempel er at fangvekster krever andre typer frø og kan medføre ekstra utfordringer som å bekjempe snegler i åkeren. Gårder uten husdyrproduksjon har heller ikke nytte av grasen som produseres på grasdekte striper i åkeren, men det må høstes inn.

### Forslag til løsninger og forbedringer

Økt økonomisk støtte ble oppgitt som den viktigste løsningen for økt tiltaksgjennomføring, og et flertall mente dette er en løsning som vil ha stor eller svært stor effekt (figur 3). Uformell opplæring ble sett som den nest viktigste løsnin-

gen. Halvparten mente også at forenklet byråkrati og administrasjon kan ha stor effekt. Noen mente også at bedre kontroll og inspeksjon av tiltaksgjennomføring er viktig, men her varierer svarene. Andre foreslåtte løsninger som digital informasjon og formell opplæring ble også vurdert å ha positiv effekt på tiltaksgjennomføring. Sammenlignet med de andre informantene i OPTAIN-prosjektet, samsvarer rangeringen av løsninger når det gjelder økt økonomisk støtte og uformell opplæring. Det var generelt variasjon mellom alle casestudiene når det gjelder vurderingen av de andre kategoriene. Under adresserer vi nærmere de kategoriene som ble ansett å representere de viktigste løsningene.

**Økt økonomisk støtte** ble oppgitt som det viktigste virkemidlet for å oppnå økt tiltaksgjennomføring. Nesten alle som svarte på spørsmålet mente at økt økonomisk støtte ville ha positiv effekt på gjennomføringen av vannmiljøtiltak i jordbruket. Dette er i tråd med funnet fra spørreundersøkelsen om at lav

kost-nytte er et viktig hinder for tiltaksgjennomføring. En informant sa at for å dekke kostnader og kompensere for redusert produksjon og effektivitet for bonden, må «gulroten kanskje økes for noen tiltak». Samtidig ble det understreket at tiltakene også bør bidra til god agronomi for bonden. Fangvekster var et av de konkrete tiltakene det ble foreslått økte subsidier til.

**Uformell opplæring og kunnskapsdeling** ble vurdert å kunne ha stor effekt av mer enn halvparten av informantene. Flere understreket også viktigheten av god og tilgjengelig informasjon om tiltak og effekter. Noen informanter ønsket å utdype svaret, og et eksempel på uformell opplæring med stor effekt som ble nevnt var «demonstrasjonsområder som viser hvordan tiltakene fungerer og best gjennomføres i praksis». Andre påpekte at «dette kan også spare kostnader med å teste ut nye løsninger for den enkelte gårdbruker». Det ble også understreket at særlig ved endringer eller nye tiltak kan dette bidra til å bygge tillit og forståelse mellom gårdbrukere og myndigheter. Behov for kompetanse- og løst blant kommunens ansatte ble også nevnt.

**Forenklet byråkrati og administrasjon** ble vurdert å ha stor effekt av halvparten av informantene. Dette er igjen i tråd med funnet om at ressurskrevende byråkrati for tilskudd og tillatelse til tiltak er en viktig hindring. Mange var enige i at dette bør forbedres, men uten ytterligere spesifisering av konkrete løsninger. En informant snakket om at sektorene må samordnes bedre i forbindelse med revisjon av relaterte forskrifter og å involvere brukere og fagområder innen både miljø og landbruk. Det ble også påpekt at det tar tid å gjøre endringer både i regelverket og i rutiner i jordbruket.

**Kontroll / inspeksjon av gjennomføringen av tiltakene** mente flertallet i vår undersøkelse er ganske viktig, mens noen få mente det er veldig viktig for å øke tiltaksgjennomføringen. I intervjuene kom det frem at det er delte meninger om behovet for ytterligere kontroll av tiltaksgjennomføring – noen mente antall inspeksjoner er tilstrekkelig, mens andre mente det ikke er god nok kontroll med gjennomførin-

gen. En informant påpekte også at økt inspeksjon av tiltakene i kombinasjon med bedre kommunikasjon om hva som er gjeldende lovverk, kan bidra til økt gjennomføring. Noen informanter mente at det er problematisk at kommunen både bevilger støtte til tiltak og har i oppgave å kontrollere om tiltakene er riktig gjennomført. Her ble det foreslått å skille disse rollene tydeligere.

## Diskusjon og oppsummering

Til tross for en rekke virkemidler for gjennomføring av vannmiljøtiltak i jordbruket, indikerer denne spørreundersøkelsen at det er flere hindringer som reduserer mulig oppslutning om tiltakene. To hovedutfordringer ble identifisert: utilstrekkelig økonomisk støtte, samt krevende administrasjon og byråkrati i forbindelse med søknadsprosesser for tilskuddsordninger.

Når det gjelder støtte til tiltak indikerer undersøkelsen at tilskuddene ikke i tilstrekkelig grad veier opp for kostnader i forbindelse med utgifter, ekstra ulempe, arbeidsinnsats og risiko. Dette resultatet er i samsvar med bl.a. studien av Bechmann og Veidal (2020) om motivasjoner for ulike vannmiljøtiltak i Østfold og Akershus og med studien av Skaalsveen m.fl. (2022) fra ulike regioner i Norge. Også publikasjoner fra studier i EU om virkemidler i Common Agricultural Policy (CAP) viser at tilgjengelige tilskudd ikke kompenserer for utgiftene bønder har ved tiltaksgjennomføring (European Commission, 2021). Gårdbrukerne som ble intervjuet av Bechmann og Veidal (2020, s. 22) påpeker reduserte inntekter i forbindelse med at tiltak tar produksjonsareal, samt ulempe og kostnader fordi tiltakene krever annet ekstra utstyr/maskiner og innebærer ekstraarbeid ved gjennomføring. Jordbrukere forklarer også at tilskudd i noen tilfeller kun dekker enkelte utgifter, for eksempel for fangvekster dekker tilskuddet kun såfrø og ikke kostnader knyttet til innhøsting og ugrasbekjempelse (Bechman og Veidal 2020, s. 33). En annen undersøkelse om norske bønders erfaringer med grasdekte kantsoner i åker konkluderte med at graset er uegnet til fôr, og bøndene taper derfor på å gjennomføre



tiltaket tross økonomisk kompensasjon gjennom tilskudd (Blankenberg og Skarbøvik, 2020). Også byråkratiet for å få tilskuddet som gårdbrukerne har krav på ved tiltaksgjennomføring innebærer ekstra arbeidsinnsats og dermed en kostnad. I samsvar med våre funn der administrasjon og byråkrati ble identifisert blant de største hindringene for å få gjennomført vannmiljøtiltak, skriver Skaalsveen m.fl. (2022, s. 48) at både det å sette seg inn i tilskuddsordningene og selve søknadsprosessene oppfattes som tidkrevende.

For å motivere til at flere gjennomfører tiltak er det viktig å i større grad inkludere kompensasjon for indirekte kostnader i tilskuddsordningene (Wittstock m.fl. 2022). Det innebærer å inkludere bondens ekstra arbeidsinnsats og risiko ved å gjennomføre tiltaket som en kostnad. Særlig gjelder dette for «nye», mer ukjente tiltak, ettersom risiko her gjerne oppleves som høyere i forbindelse med utprøving i praksis. Skaalsveen m.fl. (2022, s. 50) oppsummerer at tilskudd var viktig «.. for å hjelpe gårdbrukere i gang med nye tiltak eller driftsformer (som direktesåing og fangvekster) hvor erfaring er viktig for å lykkes». Her kan også uformell opplæring ved hjelp av demonstrasjonsområder bidra til redusert opplevelse av risiko, noe som også var et funn i Nesheim m.fl. (2021). Behovet som ble uttrykt om mer uformell opplæring og kunnskapsdeling kan være sentralt i denne sammenhengen. RMP inkluderer tilskudd til klimarådgivning der det er mulighet for «én til én»-rådgivning, «to til én» og grupperådgivning (Statsforvalteren Østfold, Buskerud, Oslo og Akershus, 2024). Resultatene fra vår spørreundersøkelse og andre studier indikerer behov for støtte til denne typen ordninger og også til generell rådgivning om vannmiljøtiltak. Det er videre relevant å undersøke og diskutere tilnærminger til hvordan papirarbeidet kan oppleves enklere for søkerne. Assistanse fra miljørådgivere er viktig, men også andre plattformer for støtte og informasjon bør vurderes for å adressere denne typen utfordringer.

Frivillige tiltak, i motsetning til krav eller pålegg, ble vurdert av informanter både i den

norske og i de andre caseområdene i prosjektet å være årsak til manglende tiltaksgjennomføring. En sammenheng som også dokumenteres i andre studier for eksempel i forbindelse med redusert jordarbeiding (Bechman m.fl., 2022) og fangvekster (Bye m.fl. 2020). Samtidig påpekte informantene i vår undersøkelse at dersom tiltak ikke skal være frivillige, må det være en del av en virkemiddelpakke som omfatter økonomisk støtte, informasjon, miljørådgivning og krav eller pålegg. RMP med tilskudd til tiltak og miljørådgivning i kombinasjon med forskrifter om regionale miljøkrav representerer en slik virkemiddelpakke. Miljøavtaler med den enkelte gårdbruker som omfatter krav, kompensasjon og rådgivning har vist seg å være effektivt for økt tiltaksgjennomføring for redusert avrenning av overflatevann og næringsstoffer (Bechmann m.fl., 2022; Morsa, 2024; Personlig kommunikasjon, 2019). For å forstå hindringer og løsninger for å ta i bruk de ulike vannmiljøtiltakene, viser studiene av blant annet Bechman og Veidal (2020), og Skaalsveen m.fl. (2022) at hvert enkelt tiltak må studeres nærmere. Samtidig er det viktig å se de ulike tiltakene og virkemidlene i sammenheng, også fordi kombinasjonen av tiltak en gårdbruker må planlegge, søke om og iverksette vil påvirke om det er oppleves praktisk og økonomisk gjennomførbart. Miljøovervåkingen viser at menneskelig aktivitet med ulike typer utslipp medfører press på vannforekomster som drenerer til Oslofjorden, en utfordring som *øker* med klimaendringene. *Økt tiltaksgjennomføring* for å redusere avrenning av næringsstoffer er nødvendig for å nå mål om bedre miljøtilstand. Innsikt og forståelse av brukerperspektiv i forbindelse med tiltak i landbruket er viktig kunnskap for å *utarbeide tiltakspakker* som motiverer for større oppslutning.

## Takk

Vi ønsker å rette en stor takk til alle informantene for at de har delt sine synspunkter og for tiden de har brukt på å delta i spørreundersøkelsen. Forskningsarbeidet er som en del prosjektet OPTAIN (OPTimal strategies to retAIN and re-use water and nutrients in small agricultural

catchments across different soil-climatic regions in Europe, [cordis.europa.eu](https://cordis.europa.eu)) finansiert av EUs Horizon 2020 program No. 862756.

## Referanser

Bechman, M., Skarbøvik, E., Turtumøygard, S. og Isdahl, C. R. (2022). Trender i tiltaksgjennomføring og påvirkning på vannkvalitet i Morsa. NIBIO rapport 8 (155) <https://NIBIO.brage.unit.no/NIBIO-xmlui/handle/11250/3038793>

Bechmann, M. og Veidal, A. (2020). Kornprodusenters motivasjon for vannmiljøtiltak - Spørreundersøkelse i Østfold og Akershus. NIBIO rapport 6 (82). [https://NIBIO.brage.unit.no/NIBIO-xmlui/bitstream/handle/11250/2657503/NIBIO\\_RAPPORT\\_2020\\_6\\_82.pdf?sequence=2&isAllowed=y](https://NIBIO.brage.unit.no/NIBIO-xmlui/bitstream/handle/11250/2657503/NIBIO_RAPPORT_2020_6_82.pdf?sequence=2&isAllowed=y)

Blankenberg, A-G. B. and Skarbøvik, E. (2020). Phosphorus retention, erosion protection and farmers' perceptions of riparian buffer zones with grass and natural vegetation: Case studies from South-Eastern Norway. *Ambio* 2020, 49:1838–1849. <https://link.springer.com/article/10.1007/s13280-020-01361-5>

Bye, A.S., Aarstad, P.A., Løvberget, A.I., Rognstad, O., Storbråten, B. (2020). Jordbruk og Miljø 2019. Tilstand og utvikling. SSR Rapport 2020/3. <https://hdl.handle.net/11250/2642258>

Eder, A., Salhofer, K., Scheichel, E. (2021). Land tenure, soil conservation, and farm performance: An eco-efficiency analysis of Austrian crop farms. *Ecological Economics*, 180. <https://doi.org/10.1016/j.ecolecon.2020.106861>

European Commission (2021). Directorate-General for Agriculture and Rural Development, Evaluation support study on the impact of the CAP on sustainable management of the soil – Final report. <https://data.europa.eu/doi/10.2762/799605>

Eurostat (2024). Farm tenure. [https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Farm\\_tenure&oldid=637576](https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Farm_tenure&oldid=637576)

Forskrift om regionale miljøkrav i jordbruket, Østfold, Buskerud, Oslo og Akershus og Gran kommune, Innlandet (2024). FOR-2024-06-10-952. <https://lovdata.no/dokument/LF/forskrift/2024-06-10-952>

Glavan, M., Nesheim, I., Enge, C., Noč, M., Banovec, P. & Cvejić, R. (2022). Legislative recommendations for future harmonisation of water and agricultural policy on local, regional, national and EU level. Deliverable D6.2, EU

Horizon 2020 OPTAIN Project, Grant agreement No. 862756. <https://www.OPTAIN.eu/sites/default/files/delivrables/OPTAIN%20D6.2%20-%20Legislative%20recommendations%20for%20future%20harmonisation%20of%20water%20and%20agricultural%20policy%20on%20local%2C%20regional%2C%20national%20and%20EU%20level.pdf>

Grizzetti, B., Pistocchi, A., Liqueste, C., Udias, A., Bouraoui, F., Van De Bund, W. (2017). Human pressures and ecological status of European rivers. *Scientific Reports* 7 (205). DOI: [10.1038/s41598-017-00324-3](https://doi.org/10.1038/s41598-017-00324-3)

Indre Østfold (u.d.). Strategi for spesielle miljøtiltak i jordbruket – SMIL 2021-2023. <https://www.io.kommune.no/f/p1/id8a45fb3-f632-40b1-8fc8-83a62907f02e/strategi-for-smil-midler-indre-ostfold-2021-2023.pdf>

Klima- og miljødepartementet (2019). Nasjonale føringer for arbeidet med oppdatering av de regionale vannforvaltningsplanene. <https://www.regjeringen.no/contentassets/8295acf187ab-41d7b9a4acd901886926/nasjonale-foringer-for-arbeidet-med-oppdatering-av-de-regionale-vannforvaltningsplanene.pdf>

Klima- og miljødepartementet (2021). Helhetlig tiltaksplan for en ren og rik Oslofjord med et aktivt friluftsliv. <https://www.regjeringen.no/contentassets/44eea3ee40bd-437b8abda6f22a1facb4/209511-kld-tiltaksplan-web.pdf>

Kværnø, S.H., Turtumøygard, S., Bechmann, M., Engebretsen, A., Krzeminska, D. (2019). Tiltaksanalyse for vannregion Glomma. AVrenning, tiltak og kostnader i landbruksområdene. NIBIO-rapport 5(173). <https://NIBIO.brage.unit.no/NIBIO-xmlui/handle/11250/2638480>

Landbruksdirektoratet (2022). Nasjonalt miljøprogram 2023-2026. Nasjonale miljømål og virkemidler for miljø- og klimaarbeidet i jordbruket. Rapport nr. 33/2022. 01.09.2022. Oppdatert 03.04.2024. <https://www.landbruksdirektoratet.no/nb/nyhetsrom/rapporter/nasjonalt-miljoprogram-2023-2026>

Løvberget, A.I., Rognstad, O. (2021). Jordleige stadig meir utbreidd. SSB. <https://www.ssb.no/jord-skog-jakt-og-fiskeri/artikler-og-publikasjoner/jordleige-stadig-meir-utbreidd>

Meld. St. 11 (2016–2017). Endring og utvikling – En fremtidsrettet jordbruksproduksjon. Landbruks- og matdepartementet. <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/meld.-st.-11-20162017/id2523121/>

Meld. St. 11 (2023–2024). Strategi for auka sjølvforsyning av jordbruksvarer og plan for opptrapping av inntektsmogleighetene i jordbruket. Landbruks- og matdepartementet.

<https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/meld.-st.-11-20232024/id3028626/>

Morsa (2024). Landbruksministeren berømmer bondene.

<https://morsa.org/aktuelt/landbruksministeren-beromer-bondene/>

Nesheim, I., Sundnes, F., Enge, C., Graversgaard, M., van den Brink, C., Farrow, L., Glavan, M., Hansen, B., Leitão, I.A., Rowbottom, J., m.fl. (2021). Multi-Actor Platforms in the Water–Agriculture Nexus: Synergies and Long-Term Meaningful Engagement. *Water* 13, 3204.

<https://doi.org/10.3390/w13223204>

NIBIO (2023). Erosjonsrisikokart.

<https://www.nibio.no/tema/jord/jordkartlegging/jordsmonnkart/erosjonsrisikokart>

NIBIO (2024). Veileder for miljø- og klimatiltak i landbruket. [www.NIBIO.no/tiltak](http://www.NIBIO.no/tiltak)

NVE (2024). Kantvegetasjon. NVEs digitale veiledere.

<https://veiledere.nve.no/kantvegetasjon/lovverket-om-kantvegetasjon/#:~:text=Loven%20stiller%20krav%20om%20en,de%20naturgitte%20forhold%20p%C3%A5%20stedet>

NWRM – Natural Water Retention Measures project (2024). Office International de l'Eau.

<https://www.nwrn.eu/>

Platjouw, F. M., Nesheim, I. og Enge, C. (2023). Policy coherence for the protection of water resources against agricultural pollution in the EU and Norway.

<https://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/reel.12509>

Skarbøvik, E., Haande, S., Bechmann, M., Skjelbred, B., Isidorova, A. (2023). Vannovervåking i Morsa 2022. Innsjøer, elver og bekker, november 2021 - oktober 2022. NIBIO Rapport 9 (54).

<https://hdl.handle.net/11250/3064249>

Skaalsveen, K., Øverland, J. I., Bechmann, M., Uhlen Maurset, M., Kvakkestad, V., Wiik, J., Evju, I., Næss Holm, H. (2022). Barrierer og muligheter for gjennomføring av vannmiljøtiltak. NIBIO rapport 8(38).

<https://NIBIO.brage.unit.no/NIBIO-xmlui/handle/11250/2983867>

Statsforvalteren i Oslo og Viken (2023). Regionalt miljøprogram for jordbruket i Oslo og Viken 2023-2026. Regionale miljømål og virkemidler for miljø- og klimaarbeidet i jordbruket.

<https://www.statsforvalteren.no/siteassets/fm-oslo-og-viken/landbruk-og-mat/miljotiltak/dokumenter/regionalt-miljoprogram-2023-2026.pdf>

Statsforvalteren i Østfold, Buskerud, Oslo og Akershus (2024). Veileder for regionale miljøltilskudd 2024 for jordbruket i Akershus, Buskerud, Oslo og Østfold.

<https://www.statsforvalteren.no/contentassets/602755da7097417d9899d96955cabecf/veileder-regionale-miljotilskudd-2024.pdf>

Staalstrøm, A., Walday, M., Vogelsang, C., Frigstad, H., Borgersen, G., Albretsen, J., Naustvoll, L. (2022).

Utredning av behovet for å redusere tilførslene av nitrogen til Ytre Oslofjord. NIVA-rapport 7723-2022.

<https://hdl.handle.net/11250/2762810>

Wittstock, F., Paulus, A., Beckmann, M., Hagemann, N., Baaken, M. C. (2022). Understanding farmers' decision-making on agri-environmental schemes: A case study from Saxony, Germany. *Land Use Policy* 122,

<https://doi.org/10.1016/j.landusepol.2022.106371>

# Systad Prosjekt AS

## Prosjekt- og byggeledelse av VA-anlegg

Sognsveien 75A, 0855 OSLO • Telefon: 22 58 06 80

E-mail: [post@systad.no](mailto:post@systad.no) • [www.systad.no](http://www.systad.no)

Vedlegg: Lovverk som spesifiserer virkemidler for vannmiljøtiltak for redusert avrenning av partikler, vann og næringsstoffer i jordbruket

Lovverk	Vannmiljøtiltak spesifisert i lovverk	Virkemidler for vannmiljøtiltak
<p><i>Forskrift om gjødselplanlegging</i> (FOR-1999-07-01-791)</p>	<p>Det skal utarbeides gjødslingsplan for hver vekstsesong. Forskriften gjelder alle foretak som disponerer jordbruksareal med planteproduksjon og som har rett til produksjonstilskudd.</p>	<p>Lovpålagt. Kommunen eller den Landbruksdirektoratet gir myndighet, skal kontrollere at gjødslingsplan foreligger. Det er kobling til Forskrift om produksjonstilskudd: dersom gjødslingsplan ikke foreligger skal produksjonstilskuddet avkortes (se nedenfor).</p>
<p><i>Forskrift om gjødselvarer mv. av organisk opphav</i> (FOR-2003-07-04-951), § 23 (spredetidspunkt). Hjemlet i Jordlova og Forurensningsloven.</p>	<p>«Spredning av gjødselvarer av organisk opphav er kun tillatt i perioden 15. februar til 1. november. Det er ikke tillatt å spre gjødselvarer på snødekket eller frossen mark».</p>	<p>Lovpålagt.</p>
<p><i>Forskrift om nydyrking</i> (FOR-1997-05-02-423), § 6 (begrensninger i adgangen til å nydyrke). Hjemlet i Jordlova.</p>	<p>Ved nydyrking stilles det krav til igjensetting av minst 6 meter bred vegetasjonssone mot vassdrag med årsikker vannføring. Uten årsikker vassføring skal sonen være minst 2 meter.</p>	<p>Lovpålagt. Nydyrking kan bare skje etter plan godkjent av kommunen.</p>
<p><i>Forskrift om produksjonstilskudd og avløserstilskudd i jordbruket</i> (FOR-2014-12-19-1817), § 4 (tilskudd til jordbruksareal) og § 11 (avkorting ved regelverksbrudd). Hjemlet i Jordlova.</p>	<p>Minst to meter vegetasjonssone mot vann målt horisontalt fra vassdragets normalvannstand. Sonen skal ikke jordarbeides. Tilskuddsordningen forutsetter gjødselplan (se FOR-1999-07-01-791) og journal over bruk av plantevernmidler.</p>	<p>Økonomisk virkemiddel, tilskuddet skal avkortes dersom jordbruksarealer ikke har vegetasjonssone på minst 2 meter. Tilskuddet skal også avkortes ved brudd på Forskrift om gjødselplanlegging (se over), eller dersom foretaket ikke fører journal over plantevernmidler.</p>
<p><i>Forskrift om regionale miljøkrav i jordbruket, Østfold, Buskerud, Oslo og Akershus og Gran kommune, Innlandet</i> (FOR-2024-06-10-952). Hjemlet i Jordlova.</p>	<p>Forskriften stiller blant annet krav til buffersoner langs vassdrag og ingen jordarbeiding om høsten i erosjonsutsatte dråg og flomutsatte arealer.</p>	<p>Lovpålagt (referanse til miljøkravssone 1 og 2 spesifisert på kart).</p>
<p>Forskrift om regionale miljøtilskudd i jordbruket, Oslo og Viken (FOR-2023-02-10-202)</p>	<p>Ingen jordarbeiding om høsten, (ii) gras på arealer utsatt for flom og erosjon, (iii) ingen jordarbeiding på flomutsatte arealer (iv) direkte sådd høstetrom og høstoljevekster, (v) grasdekte vannveier og grasstriper i åker(vi) grasdekte kantsoner i åker(vii) kantsone i eng (viii) fangdam.</p>	<p>Økonomisk virkemiddel; Klimarådgivning</p>
<p><i>Forskrift om tilskudd til spesielle miljøtiltak i jordbruket</i> (FOR-2004-02-04-448) § 5. (Tilskudd til kulturlandskapsiltak og forurensningstiltak)</p>	<p>Økonomisk virkemiddel som bevilges engangstiltak som bl.a. skal hindre forurensning (samsvarer med tiltak i RMP). SMIL gir bl.a. mulighet for tilskudd til å plante trær og busker, samt å etablere fangdammer for å redusere avrenning av jordpartikler og næringsstoffer til vann og vassdrag. Retningslinjene varierer fra kommune til kommune. Se for eksempel Indre Østfold kommunes (u.d.) strategi for spesielle miljøtiltak i jordbruket – SMIL 2021-2023.</p>	<p>Økonomisk virkemiddel.</p>
<p><i>Vannressurloven</i> (LOV-2000-11-24-82), § 11 (kantvegetasjon)</p>	<p>«Langs bredden av vassdrag med årsikker vannføring skal det opprettholdes et begrenset naturlig vegetasjonsbelte som motvirker avrenning og gir levested for planter og dyr (...). Grunneieren, tiltakshavere og berørte fagmyndigheter, kan kreve at kommunen fastsetter bredden på beltet. Bredden kan også fastsettes i rettslig bindende planer etter plan- og bygningsloven.»</p>	<p>Lovpålagt.</p>

7. Vi inkluderer kun tiltak som er omfattet av virkemidler i denne tabellen, ikke generelle målsetninger eller muligheter. Vannforskriften (FOR-2006-12-15-1446) og Forurensningsforskriften (FOR-2024-05-31-886) er også svært relevante med tanke på vannmiljø, men spesifiserer ikke konkrete vannmiljøtiltak og er derfor ikke inkludert i tabellen.